

**Ж. Ақтаева, Орталық Қазақстан академиясының магистранты;
А. Қ. Тәшібаева, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының ҒЗИ қылмыстарды тергеу мәселелерін зерттеу бойынша орталықтың аға ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының кандидаты**

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ФУНКЦИЯЛАРЫ

Аннотация. Бұл мақала қылмыстық іс жүргізу функцияларына арналған. Процессуалист-ғалымдардың пікірлеріне талдау жасап, мәселе бойынша өздерінің көзқарастарын орынды дәлелдейді.

Түйін сөздер: айыптау, қорғау, істі шешу, қылмыстық іс жүргізу функциялары, міндет, әрекет, қызмет, қызмет шеңбері.

Қылмыстық іс жүргізуге қатысушылардың құқықтық жағдайлары олардың атқаратын қызметтерімен байланысты. Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасында функция деген терминінің түсінігі жоқ. Функция — міндет, әрекет, қызмет, қызмет шеңбері деген түсініктерді білдіреді¹. Заң әдебиеттерінде қылмыстық іс жүргізу функциясын іс жүргізудің мәніне, нысанына, мақсатына, міндеттеріне сүйенген іске қатысушылар қызметтерінің негізгі бағыты деп айқындайды.

Мысалы, іс жүргізудің англо-саксондық түрінде іс жүргізудің бәсекелестік сипатымен байланысты жарқырап үш функция көрінеді: айыптау, қорғау, істі шешу.

Іс жүргізудің континенталдық түрінде кейбір іске қатысушылар қызметінде функциялардың араласып кеткені көрінеді. Қылмыстық іс жүргізу нысанының дамуы процессуалдық функциялардың бір-бірінен дәйекті ажырасуын куәландырады.

Одан басқа пікір, процессуалдық функциялар іс жүргізу міндеттерінен туындаған деп қарастырылады. Осымен байланысты іс жүргізу функцияларын теориялық тұрғыдан зерттеу, іс жүргізуге қатысушылар қылмыскерлердің айыбын анықтағанда, не кінәсіз адамды ақтағанда қандай бағытта, қалай жұмыс жасағандығын есептеуге жәрдемдеседі².

Іс жүргізу функциясын және іс жүргізу міндеттерінің ара-қатынасын осылай түсінуді Қазақстан ғалымдары да қуаттайды³.

Қылмыстық іс жүргізу функцияларын бөлу демократиялық сайысушылық (бәсекелестік) принципін танудан туындайды. Бұл күрделі жағдай заңға енгізілген ақтау мен қорғау тараптарының дәлелдемелерді зерттеу мен бағалауда тең құқықтылығы, соттың тараптардан тәуелсіздігі және басқа демократиялық принциптерін іс жүргізу заңына енгізуге мүмкіндік берді.

Кеңес үкіметінің қылмыстық іс жүргізу ғылымында процессуалдық функциясының үш түрі туралы көзқарас басым болды⁴. Қазақстанның қылмыстық іс жүргізу заңнамасы осы топтастыруды қабылдады, ол ереже ретінде ҚІЖК-нің 57-бабының 2-бөлігінде былай көрсетілген: «істі шешу функциясын айыптау және қорғау функциясынан бөлектеу».

«Қылмыстық процессуалдық функция» терминінің күрделілігі мен көп қырлығы процессуалист-ғалымдарға оны бірыңғай түсінуге кедергі жасайды. Процессуалдық функциялар теориясының дамуы екі бағытта жүзеге асады:

- 1) айыптау, қорғау, істі шешу түсініктеріне жаңа элементтер қосылды;
- 2) жоғарыда көрсетілген үш функциядан басқа өзге функцияларды анықтау⁵.

Мысалы, В. М. Савицкий негізгі функциялармен қатар көмекші функция ретінде «алдын ала тергеуді» атау керектігін дәлелдейді.

Профессор Р. Д. Рахунов іс жүргізудің 6 функциясы бар дейді: тергеу, айыптау, қорғау, азаматтық талапты қолдау, азаматтық талаптан қорғану, істі шешу⁷.

А. М. Ларин функцияларды 9 топқа бөлуді ұсынды: істің мән-жайын зерттеу; қылмыстық ізге түсу; қорғау; шығынның орнын толтыру; азаматтық талапқа қарсы уәж келтіру; іске қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету; қылмыстардың алдын алу; процессуалдық басшылық жауап; қылмыстық істі шешу⁸.

Профессор М. С. Строгович функцияларының түсінігі жөнінде мүлдем өзгеше пікір айтып, оларды негізгі және өзге функциялар деп бөлуді дәлелдейді⁹. Профессор М. С. Строговичтің пікірін Қазақстанда қолдаған заң ғылымдарының докторы, профессор Б. Х. Төлеубекова.

Қылмыстық іс жүргізу функциялары деп іс жүргізу қызметінің негізгі түрлері мен бағыттарын айтамыз:

- қылмыстық істі тергеу;
- айыптау, не қылмыстық ізге түсу;
- қорғау;
- прокурордың заңдылықты қадағалауы.

Функциялардың негізгі тобына мыналар кіреді:

- қылмыстық істі тергеу;
- қылмыстық ізге түсу (айыптау);
- заңдылықты прокурордың қадағалауы;
- қорғау;
- істі сотта қарау және шешу.

Көмекші функциялар тобына жататындар:

- ақтау;
- азаматтық талапты қолдау;
- азаматтық талаптан қорғану;
- іс қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
- қылмыстардың алдын алу, қылмыстан сақтандыру.

Қазақстандық қылмыстық іс жүргізуде барлық қылмыстық процессуалдық функцияларға тән белгілер анықталған, олар:

1. Қылмыстық іс жүргізу міндеттерін орындауға бағытталғандығы;
2. Заңда көрсетілген процессуалдық нысанда және заңда анықталған құралдармен, тәсілдермен функциялардың жүзеге асырылуы;
3. Өкілетті органдар және тұлғалармен функцияның орындалуы;
4. Бір функцияны бірнеше органдар мен тұлғалардың жүзеге асыру мүмкіндігі (мысалы, тергеу функциясын тергеуші және анықтаушы жүзеге асырады; айыптау функциясын прокурор, жәбірленуші жүзеге асырады);
5. Негізгі функциялардың көпшілігіне бір-бірімен түйіспеу қағидасы әсер етеді. Мысалы, бір қолда ақтау және қорғау функциялары болса, бірін-бірі жоққа шығарады, сол себепті бұл функцияларды әртүрлі органдар мен тұлғалар жүзеге асырады (орындайды);
6. Кейбір негізгі функцияларды тек қана анықталған, көрсетілген органдардың орындауы (мысалы, мемлекеттік айыптау функциясы тек қана прокурорға жүктеледі; қылмыстық істі мәні бойынша қарап шешу тек қана сотқа жүктеледі).

¹ Ожегов С. И. Словарь русского языка — М., 1990. — С. 156.

² Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. — М., 1986. — С. 2-3.

³ Когамов М. Ч. Государственный следственный комитет: версии, опыт, проблемы, решения.— Алматы, 1997. - С. 50-52; Төлеубекова Б. Х. Уголовно-процессуальное право РК. Часть общая. — Алматы, 1998. — С. 73-74.

⁴ Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. — М., 1986. — С. 6; Строгович М. С. Уголовный процесс. — М., 1946. — С. 94-97.

⁵ Ларин А. М. Бұл да сонда. — 6-7-б.

⁶ Савицкий В. М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве. — М., 1975. — С. 43-44.

- ⁷ Рахунов Р. Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому уголовно-процессуальному праву. — М., 1961. — С. 47-48.
- ⁸ Ларин А. М. Бұл да сонда. — 12-6.
- ⁹ Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Т.1. — М., 1968. — С. 189.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена уголовно-процессуальным функциям. Авторы анализируют точки зрения ученых-процессуалистов и достаточно обоснованно выражают свои позиции по данному вопросу.

RESUME

The article is sanctified to the уголовно-процессуальным functions. Authors analyse the points of view of sci enti fi c процессуалистов and reasonabl y enough express the posi ti ons on thi s questi on.